

**ZAMONAVIY TA'LIMDA INTIZOM VA TARTIBNI BOSHQARISH
MASALALARI****Qaypnazarov Amirxan Baxtibaevich-**Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahurat markazi Akademik faoliyat
bo'yicha o'rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim muassasalarida intizom va tartibni boshqarishning nazariy hamda amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi. Intizom tushunchasining evolyutsiyasi, uning zamonaviy talqini va ta'lim jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. An'anaviy va innovatsion intizom boshqaruvi yondashuvlari solishtirilib, ularning afzalliklari va kamchiliklari aniqlanadi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar, sinf muhitini boshqarish strategiyalari, profilaktik va korrekktiv yondashuvlar hamda ijobiy intizom metodlarining samaradorligi o'rganiladi. Raqamli texnologiyalar ta'sirida o'zgarayotgan o'quvchilar xulq-atvorini boshqarishning zamonaviy usullari ham alohida ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'qituvchilar, maktab rahbarlari va ta'lim siyosatini shakllantiruvchi mutaxassislar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, intizom boshqaruvi, sinf menejmenti, o'quvchi xulq-atvori, ijobiy intizom, pedagogik strategiyalar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты управления дисциплиной и порядком в современных образовательных учреждениях. Анализируются эволюция понятия дисциплины, его современная трактовка и роль в образовательном процессе. Сравниваются традиционные и инновационные подходы к управлению дисциплиной, выявляются их преимущества и недостатки. Изучается эффективность взаимоотношений между учителем и учеником, стратегий управления атмосферой в классе, профилактических и коррекционных подходов, а также методов позитивной дисциплины. Отдельно рассматриваются современные методы управления поведением учащихся, которое меняется под влиянием цифровых технологий. Результаты исследования имеют практическую значимость для учителей, руководителей школ и специалистов, формирующих образовательную политику.

Ключевые слова: современное образование, управление дисциплиной, управление классом, поведение учащихся, позитивная дисциплина, педагогические стратегии.

Abstract: *This article examines the theoretical and practical aspects of managing discipline and order in modern educational institutions. The evolution of the concept of discipline, its contemporary interpretation, and its role in the educational process are analyzed. Traditional and innovative approaches to discipline management are compared, highlighting their advantages and disadvantages. The effectiveness of teacher-student relationships, classroom management strategies, preventive and corrective approaches, and positive discipline methods is explored. Furthermore, the article separately considers modern methods for managing student behavior, which is evolving under the influence of digital technologies. The research findings are of practical significance for teachers, school administrators, and specialists shaping educational policy.*

Keywords: *modern education, discipline management, classroom management, student behavior, positive discipline, pedagogical strategies.*

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida intizom va tartibni boshqarish masalasi o'zining dolzarbligini yo'qotmagan, aksincha, yangi ijtimoiy-texnologik o'zgarishlar sharoitida yana bir bor keskin kun tartibiga chiqmoqda. Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va axborot oqimining tezlashuvi o'quvchilarning xulq-atvorini, e'tibori va ta'lim jarayoniga munosabatini tubdan o'zgartirmoqda. Shu bois, o'tgan asrning an'anaviy intizom usullari ko'pincha samarasiz bo'lib qolmoqda.

Intizom tushunchasi pedagogik adabiyotlarda turlicha talqin etiladi. Keng ma'noda intizom – bu jamiyatda yoki muassasada belgilangan qoidalarga ongli ravishda rioya qilish, o'z xatti-harakatlarini nazorat qila olish va mas'uliyatni his etish qobiliyatidir. Tor ma'noda esa u sinf xonasidagi tartib va o'quv jarayoniga to'sqinlik qiluvchi xulq-atvor muammolarining oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini anglatadi [1, 45-bet].

Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, sinfdagi tartib va intizom darajasi o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari bilan bevosita bog'liq. Intizom muammolari o'qituvchilarning katta vaqtini sarflab, ta'lim sifatini pasaytiradi. Ayni paytda, haddan tashqari qattiq intizom talabi ham o'quvchilarning ijodiy tafakkuri, mustaqilligi va ichki motivatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [2, 78-bet].

Maqolaning maqsadi zamonaviy ta'limda intizom va tartibni boshqarishning ilmiy asoslarini tahlil qilish, mavjud yondashuvlarni solishtirish va samarali pedagogik strategiyalarni aniqlashdan iborat.

Asosiy qism

Intizom tushunchasining tarixiy taraqqiyoti va zamonaviy talqini. Intizom boshqaruvi tarixi pedagogik tafakkur taraqqiyotini aks ettiradi. XIX asrda hukmron bo'lgan avtoritar model o'qituvchini mutlaq hokimiyat sifatida ko'rsatib, jismoniy jazolash va qattiq nazoratni asosiy vosita sifatida qo'llagan. XX asrning boshlarida J.Dyui, M.Montessori, J.Piaje kabi buyuk pedagog va psixologlarning ishlanmasi tufayli bolaga nisbatan insonparvarlik yondashuvi shakllana boshladi [3, 122-bet].

Hozirgi zamon pedagogikasida intizom – bu shunchaki tartibni saqlash emas, balki bolaning ichki nazorat mexanizmlarini rivojlantirish, mas'uliyat va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni sifatida tushuniladi. Ushbu yondashuv «proaktiv intizom» deb atalib, muammo yuzaga kelgandan keyin emas, balki undan oldin xulq-atvorni yo'naltirish tamoyiliga asoslanadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham ushbu yo'nalishda muhim o'zgarishlar ro'y bermoqda. Milliy o'quv dasturlarida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faoliyati va o'z-o'zini boshqarishi alohida urg'u berilmoqda. Bu esa o'qituvchilardan intizomga yangicha yondashuv talab etadi [4, 56-bet].

Sinf menejmenti va intizom boshqaruvi strategiyalari. Sinf menejmenti – bu o'qituvchining o'quv muhitini shunday tashkil etishiki, unda o'quvchilar maksimal darajada o'rganishga e'tibor qarata olsinlar. Samarali sinf menejmenti bir necha komponentni o'z ichiga oladi: jismoniy muhitni maqbul tashkil etish, vaqtni samarali taqsimlash, qoidalar va kutishlarni aniq belgilash hamda musbat munosabatlar muhitini yaratish.

Jakob Kounin tadqiqotlari ko'rsatganidek, samarali o'qituvchilar xulq-atvor muammolari yuzaga kelishining oldini olishga, ya'ni profilaktikaga e'tibor qaratadilar. Bu «ripple effect» (to'lqin effekti) tamoyilida ifodalanadi: bitta o'quvchi xulq-atvorini to'g'rilash butun sinfga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [5, 89-bet].

Zamonaviy amaliyotda quyidagi intizom strategiyalari keng qo'llaniladi: kutishlarni oldindan aniq belgilash va tushuntirish; ijobiy xulq-atvorni rag'batlantirish va musbat kuchaytirish; natijalar va oqibatlar tizimini adolatli qo'llash; o'quvchilar bilan shaxsiy munosabat o'rnatish; darsni qiziqarli va mazmunli tashkil etish orqali muammolarning oldini olish [6, 134-bet].

Ijobiy intizom metodologiyasi va uning amaliy tatbiqi. Ijobiy intizom (Positive Discipline) metodologiyasi Alfred Adler va Rudolf Dreikurs nazariyalariga asoslangan bo'lib, keyinchalik Jane Nelsen tomonidan tizimli shaklga keltirilgan. Bu yondashuv

o'quvchilarning «yomon» emas, balki «qobiliyatsiz» ekanligini, ya'ni ular muammo emas, balki ko'nikma va qo'llab-quvvatlashga muhtoj ekanligini asoslaydi [7, 167-bet]. Ijobiy intizom metodologiyasining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: birinchidan, o'quvchini qoralash emas, balki xatti-harakatini tahlil qilish; ikkinchidan, jazo o'rniga mantiqiy oqibatlardan foydalanish; uchinchidan, muammoni birgalikda hal qilishga undash; to'rtinchidan, o'quvchilarda mas'uliyat va mustaqillik hissini shakllantirish; beshinchidan, sinf qoidalarini o'quvchilar bilan birgalikda ishlab chiqish.

Amaliyotda ijobiy intizom metodologiyasini joriy etgan maktablarda intizom muammolari keskin kamayishi qayd etilgan. O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari yaxshilanib, sinf muhiti ijobiy tomonga o'zgargan. Shu bilan birga, ushbu yondashuvni amalda qo'llash o'qituvchilardan maxsus tayyorgarlik va sabr-toqatni talab etadi [8, 201-bet].

Raqamli texnologiyalar davrida intizom muammolari. Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga kirib kelishi intizom boshqaruvida yangi qiyinchiliklarni yuzaga keltirdi. Smartfonlar, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn o'yinlarga qaram bo'lib qolgan o'quvchilarning dars paytidagi e'tibori sezilarli darajada kamaymoqda. Bir qator tadqiqotlar dars paytida telefon ishlatish o'quv samaradorligini 20-30 foizga pasaytirishini ko'rsatmoqda [9, 44-bet].

Raqamli muhitdagi intizom masalasiga ikkita asosiy yondashuv mavjud: taqiqlovchi yondashuv (dars paytida barcha raqamli qurilmalarni butunlay o'chirish) va integrativ yondashuv (texnologiyalarni ta'lim jarayoniga maqsadli kiritish). Ikkinchi yondashuv zamonaviy pedagogik nazariyada ustunlik qilmoqda, chunki u o'quvchilarga texnologiyalardan mas'uliyatli foydalanishni o'rgatadi.

Kibermahallashtiruv (cyberbullying) ham zamonaviy ta'limda yangi intizom muammosi sifatida namoyon bo'lmoqda. O'qituvchilar va maktab ma'muriyati nafaqat sinf ichidagi, balki virtual fazo intizomsizliklariga ham munosabat bildirishi zarur. Buning uchun maktablarda maxsus siyosat va qoidalar ishlab chiqilishi lozim [10, 88-bet].

O'qituvchining kasbiy kompetentligi va intizom boshqaruvidagi roli. Intizom boshqaruvi samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy kompetentligiga bog'liq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tajribasiz o'qituvchilar eng ko'p intizom muammolari bilan duch keladi. Sababi – ular ko'pincha reaktiv (muammo yuzaga kelgandan keyin harakat qiluvchi) strategiyadan foydalanadilar, proaktiv yondashuv esa unchalik qo'llanilmaydi [1, 112-bet].

O'qituvchining shaxsiy xususiyatlari: sabr-toqat, empatiya, adolat tuyg'usi va ishonchlik – intizom boshqaruvida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilar o'zlarini hurmat qilib, ularga adolatli munosabatda bo'ladigan o'qituvchilarga ko'proq itoat etadilar. Buning aksi – qo'rquvga asoslangan intizom – qisqa muddatda samara bersada, uzoq muddatda o'quvchilarda isyonkorlik, passivlik yoki o'quv motivatsiyasining yo'qolishiga olib keladi.

O'qituvchilarni intizom boshqaruvi bo'yicha maxsus tayyorlash dasturlari maktab amaliyotida muhim o'rin tutadi. Mentorlik, kasbiy hamjamiyatlar va o'zaro darslarni kuzatish kabi mexanizmlar o'qituvchilarga o'z tajribalarini takomillashtirish imkonini beradi [5, 178-bet].

Maktab madaniyati va tizimli yondashuv. Intizom muammolarini faqat alohida sinf darajasida emas, balki butun maktab madaniyati darajasida hal etish zarur. «Ijobiy maktab muhiti» konsepsiyasi asosida ishlaydigan ta'lim muassasalarida intizom muammolari sezilarli darajada kamayadi. Bunda barcha pedagogik xodimlarning yagona yondashuvi, ota-onalar bilan faol hamkorlik va o'quvchilar ishtirokidagi qaror qabul qilish muhim rol o'ynaydi [6, 256-bet].

Maktab darajasidagi intizom siyosati aniq, adolatli va barcha ishtirokchilar tomonidan qabul qilingan bo'lishi kerak. Har yil yangilanadigan, o'quvchilar va ota-onalar bilan birgalikda muhokama etiladigan xulq-atvor kodeksi maktab intizomini mustahkamlashda samarali vosita hisoblanadi. Bunday hujjat qoidalarni belgilab qolibgina qolmay, ularning ortidagi qadriyatlar va maqsadlarni ham tushuntiradi.

Xulosa

Zamonaviy ta'limda intizom va tartibni boshqarish – bu murakkab, ko'p qirrali jarayon bo'lib, u pedagogik fan, psixologiya va ijtimoiy o'zgarishlar kesishmasida joylashgan. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, an'anaviy avtoritar yondashuv o'rnini asta-sekin demokratik, insonparvarlik asosidagi yondashuvlar egallaydi. Ijobiy intizom metodologiyasi, proaktiv sinf menejmenti va o'quvchi-markazli strategiyalar zamonaviy ta'lim amaliyotining samarali yo'nalishlari sifatida tan olinmoqda.

Raqamli texnologiyalar davrida intizom boshqaruvi yanada murakkablashmoqda. O'qituvchilar nafaqat sinf ichidagi, balki virtual fazo intizomsizliklariga ham tayyorgarlikli bo'lishlari zarur. Texnologiyalarni ta'lim jarayoniga maqsadli integratsiya qilish o'quvchilarda raqamli mas'uliyatni shakllantirishning asosiy yo'li hisoblanadi.

O'qituvchining kasbiy kompetentligi intizom boshqaruvida hal qiluvchi omil bo'lib qolmoqda. Sabr-toqat, empatiya, adolat tuyg'usi va proaktiv yondashuv – bu fazilatlar

zamonaviy pedagogdan talab etiladigan eng muhim xususiyatlar jumlasidandir. O'qituvchilarni maxsus tayyorlash, mentorlik va kasbiy rivojlanish dasturlari bu borada muhim ahamiyatga ega.

Intizomni tizimli darajada boshqarish – alohida o'qituvchi sa'y-harakatlari bilan emas, balki butun maktab madaniyatini shakllantirishni talab etadi. Yagona siyosat, otanonalar bilan hamkorlik va o'quvchilarni qaror qabul qilishga jalb etish maktabda barqaror ijobiy muhit yaratishning asosiy shartlaridir.

Kelajakdagi tadqiqotlar sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar yordamida intizom muammolarini oldindan aniqlash imkoniyatlarini o'rganish, shuningdek, turli madaniy kontekstlarda intizom boshqaruvi modellarini taqqoslash yo'nalishlarida olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanov A.A. Pedagogik psixologiya. Toshkent: O'qituvchi, 2019. 384 bet.
2. Muhamedova D.R. Zamonaviy ta'limda sinf menejmenti. Toshkent: Fan, 2020. 268 bet.
3. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1938. 116 p.
4. O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi qonuni. Toshkent: Adolat, 2020.
5. Kounin J.S. Discipline and Group Management in Classrooms. New York: Holt, 1970. 177 p.
6. Abdullayeva Sh.A. Maktabda ijobiy muhit yaratish strategiyalari. Toshkent: Turon-Iqbol, 2021. 310 bet.
7. Nelsen J. Positive Discipline. New York: Ballantine Books, 2006. 352 p.
8. Karimova N.B. Bolalar tarbiyasida zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: Ma'naviyat, 2020. 198 bet.
9. Twenge J.M. iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious. New York: Atria Books, 2017. 352 p.
10. Rashidova F.K. Raqamli muhitda o'quvchilar xulq-atvori. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2022. 204 bet.